

**ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ**

**HIGHER EDUCATION OF UKRAINE
IN THE CONTEXT
OF INTEGRATION TO EUROPEAN
EDUCATIONAL SPACE**

Рекомендовано Науково-методичною радою Східно-Європейського Інституту Психології (Україна – Франція). Протокол № 11 від 7 листопада 2019 року

Видання здійснене за сприяння Польської Академії Наук (Київське представництво), Міжнародної Експертної Агенції “Консалтинг і Тренінг” та Східно-Європейського Інституту Психології (Україна – Франція)

Редакційна колегія випуску:

Кремень В.Г., Савченко О.Я., Маноха І.П., Генрик Собчук (Польща), Ляшенко О.І., Коцур В.П.,
Вашуленко М.С., Бех І.Д., Виговська О.І., Петрович Ж.В., Анджей Мірські (Польща),
Марія Гренвальд (Польща), Габріеле Сімончіні (Італія)

Відповідальний редактор випуску:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Всеукраїнський науково-практичний журнал “Директор школи, ліцею, гімназії” – Спеціальний тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – № 4. – Кн. 1. – Том I (83). – К.: – Гнозис, 2019. – 526 с.

All Ukrainian Scientific-Practical Magazine “Principal of School Liceum Gymnasium” – Special Thematic Issue “Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space”. – № 4. – Book 1. – Volume I (83). – К.: Gnosis, 2019. – 526 p.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20652 – 10472 ПР від 31.03.2014.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з педагогічних, психологічних та філософських наук Наказом МОН України від 06.11.2014 № 1279.

Збірник включено до міжнародних наукометричних баз: Google Scholar, Наукова періодика України (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського).

У спеціальному випуску вміщені наукові статті фахівців з питань вищої освіти, присвячені актуальній проблемі входження України до європейського освітнього простору. Перспективи євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, вимоги Болонського процесу та питання готовності України відповідати цим вимогам, моніторинг якості освіти, стандарти європейського освітнього простору та завдання, що стоять перед вищою освітою України сьогодні - ось далеко не повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються автори випуску. У центрі уваги також – питання управління якістю освіти, перспективи запровадження механізмів сучасного освітнього менеджменту, а також – умови й напрями оптимізації та розвитку вищої освіти України в сучасних умовах. Для фахівців-освітян, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

ISSN 2309-7744

© Всеукраїнський центр ім. М. Пирогова, 2019 р.
© Східно-Європейський Інститут Психології, 2019 р.
© Міжнародна Експертна Агенція “Консалтинг і Тренінг”, 2019 р.
© Видавництво “Гнозис”, 2019 р.

СПЕЦІАЛЬНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ВИПУСК ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

№ 4, Книга 1, Том I (83), 2019 р.

Тематичні рубрики випуску:

Сучасна освіта в Україні, Європі та світі:
тенденції і тренди

Управління і моніторинг якості освіти:
досвід та інновації

Психологічні, педагогічні та організаційні
умови запровадження європейських стандартів
вищої освіти

Новітні засоби навчання і виховання:
проблеми впровадження та стандартизації

Сучасний освітній менеджмент

Філософія, культурологія та психологія освіти

Послідовність середньої та вищої освіти як
загальноєвропейський стандарт

ISSN 2309-7744

Передплатний індекс
23974

ДИРЕКТОР
ШКОЛИ
ЛІЦЕЮ
ГІМНАЗІЇ

МОН, НАПН

Всеукраїнський
науково-практичний
журнал: рецензований

ISSN 2309-7744

Key title: Direktor shkoli, liceu, gimnazii.
Abbreviated key title: Dir.sk.liceu gimn.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20652 – 10472 ПР
від 31.03.2014

Передплатний індекс
23974

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
З ПЕДАГОГІЧНИХ,
ПСИХОЛОГІЧНИХ І
ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Головний і науковий редактор
Ольга ВИГОВСЬКА

Зміст та анотації англійською
Наталія КАШУБА

Коректура

Наталія ВАСИЛЕНКО

Ольга ВИГОВСЬКА

Бібліографічний редактор

Наталія ТАРАСОВА

Верстальник

Дмитро МИРОНЕНКО

Відповідальний редактор

Ольга ВИГОВСЬКА

© О.Виговська, ідея та концепція
© О.Виговської, дизайн та оформлення
© Всеукраїнський науково-практичний журнал
«Директор школи, ліцею, гімназії», 2019
© Всеукраїнський центр ім. М. Пирогова

ЗМІСТ

СУЧАСНА ОСВІТА В УКРАЇНІ, ЄВРОПІ ТА СВІТІ: ТЕНДЕНЦІЇ І ТРЕНДИ. 7

БАБЕНКО В.М., Освіта і наука: пліч о пліч на шляху до істини. 8

ГОГА Н.П., Особливості формування соціальної активності студентів покоління «Z» 18

ЖУРАВЛЬОВ В.М., КУРКІНА С.В., Формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у контексті освітніх реформ України 27

ЗУБКО В.С., Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах запровадження європейських стандартів 39

КОШЕВА Ю.В., ХОМЯК О.В., Освіта дорослих та післядипломна освіта в Україні й сучасному світі 51

СОКАЛЬ В.А., Особливості професійної педагогічної освіти європейських країн 61

ФЕДИНА-ДАРМОХВАЛ В.С., ЛЕЩАК Т.В., Філософсько-педагогічні погляди на освітні проблеми Туреччини к. XIX-п. XX ст. 69

УПРАВЛІННЯ І МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ОСВІТИ: ДОСВІД ТА ІННОВАЦІЇ 76

ДЕМУДІУК О.В., Comprehensive strategy for the assessment of training quality 77

КРАСНОВ В.В., П'ЯНКІВСЬКА Л.В., КОСТЮК О.І., ЮРКОВСЬКА Л.Г., ТРЕТЬЯКОВА А.С., Оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей у лікарів-інтернів на етапі здобуття післядипломної освіти 87

ОЛЕКСІН Ю.П., ЯКУБОВСЬКА С.С., Формування наукової компетенції магістрів в умовах супервізії 99

СТЕЧЕНКО О.В., Зростання ролі самостійної роботи студентів-медиків з біологічної та біоорганічної хімії 106

ПСИХОЛОГІЧНІ, ПЕДАГОГІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 120

АЩЕПКОВА Н.С., Навчально-професійна діяльність як шлях формування творчої особистості студентів інженерних спеціальностей 121

БАЧИНСЬКА Н.В., ВІЛЯНСЬКИЙ В.М., РЕУТ Є.О., Особливості використання психодіагностичного тестування у студентів-спортсменів 131

БОНДАРЕВИЧ С.М., Моделирование здоровья: вопросы теории и практики управления здоровьем 143

БУЧАЦЬКА С.М., СІКОРСЬКА Л.О., Психолого-педагогічні механізми оволодіння іноземним мовленням 161

ВАСИЛИШИНА О.В., Фахове навчання здобувачів вищої освіти економічного профілю .. 170

КОКАРЄВА А.М., Професійний розвиток особистості інженера 178

КОЧУБЕЙ А.В., ЯКУБОВСЬКА С.С., Професійна рефлексія в умовах супервізії як механізм самовдосконалення майбутнього фахівця 191

ЛОКШИН В., Психолого-педагогічні засади підготовки фахівців з управління у соціокультурній сфері з урахуванням європейських стандартів 199

ЛУКІЯНЧУК А., Розвиток мотивації педагогічних працівників ЗП(ПТ)О в умовах реформування освіти. 206

МАКАРЕНКО Н.М., Підвищення мотивації студентів до навчання: новітні форми роботи .. 214

МАРУЩЕНКО М.О., МАЛОВІЧКО І.А., Сучасні підходи до використання різних типів тестових завдань при викладанні дисциплін хірургічного профілю у студентів вищих медичних навчальних закладів. 223

НАЗАРЕНКО Н.А., Психологічні особливості розвитку у студентів конструктивної життєвої позиції 231

НІКІТИНА І.В., Реалізація принципу перспективності й наступності в процесі адаптації особистості першокурсників 239

НІКОЛАЄНКО Ю.О., Формування рефлексивних умінь як складник підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю до професійного спілкування в іншомовному середовищі 247

PIDGORNYY A., DUDA T., Formation of chemical-oriented competences in scientific technical universities: timeliness and necessity 256

ПОМИТКІНА Л.В., ІЧАНСЬКА О.М., ГІРЧУК О.В., Роль психолога в підвищенні конкурентоспроможності підприємства 270

NIKITINA I.V.,

PhD, National University of Food Technologies, Kiev, Ukraine

E-mail: iunika1511@gmail.com

**REALIZATION OF THE PERSPECTIVE AND FORTHCOMING PRINCIPLE IN THE
FIRST YEAR STUDENT'S PERSONALITY PROCESS OF ADAPTATION**

НИКОЛАЄНКО Ю.О.,

кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра гуманітарних і
соціальних дисциплін,
Полтавська державна
аграрна академія,
м. Полтава, Україна

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ ЯК СКЛАДНИК ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В ІНШОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджується проблема рефлексії у контексті підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю до професійного спілкування в іншомовному середовищі. Конкретизовано поняття «рефлексивні вміння майбутніх фахівців аграрного профілю». Обґрунтовано педагогічні умови, визначено етапи та методи формування рефлексивних умінь на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: рефлексивні вміння, майбутні фахівці аграрного профілю, підготовка до професійного спілкування в іншомовному середовищі.

В статье исследуется проблема рефлексии в контексте подготовки будущих специалистов аграрного профиля к профессиональному общению в иноязычной среде. Конкретизировано понятие «рефлексивные умения будущих специалистов аграрного профиля». Обоснованы педагогические условия, определены этапы и методы формирования рефлексивных умений на занятиях по иностранному языку.

Ключевые слова: рефлексивные умения, будущие специалисты аграрного профиля, подготовка к профессиональному общению в иноязычной среде.

The article deals with the problem of reflection in the context of training of future agrarian specialists for professional communication in foreign language environment. The author specifies the term "reflective skills of future agrarian specialists", substantiates pedagogical conditions and describes stages and methods of reflective skills formation in foreign language classrooms.

Key words: *reflective skills, future agrarian specialists, training for professional communication in foreign language environment.*

Одним із найгостріших викликів сьогодення є необхідність швидко адаптуватися до постійних трансформацій, ефективно взаємодіяти у соціумі, нестандартно мислити, бути активним, мобільним і готовим до постійного самовдосконалення. З огляду на це, у процесі підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців перед закладами вищої освіти постає завдання розвивати у студентів потребу у самопізнанні, здатність до самоаналізу і саморозвитку у професійній, соціальній, духовній та міжособистісній сферах. Уміння спостерігати за власною поведінкою, аналізувати і оцінювати власні емоції, думки та вчинки є важливою передумовою успішного спілкування. Особливого значення такі уміння набувають у процесі взаємодії з представниками інших культур для налагодження стосунків, досягнення взаєморозуміння і ефективного співробітництва. Вважаємо, що здатність до самоаналізу є показником професійної культури фахівця будь-якого профілю, зокрема аграрного, адже у сучасних умовах українські аграрії мають широкі можливості співпрацювати із зарубіжними партнерами, а студенти аграрних закладів освіти можуть стажуватися за кордоном і набувати нового досвіду.

Найбільш вагомий внесок у вивчення рефлексії у професійній діяльності зроблено у галузі педагогіки. Численні наукові праці доводять, що здатність до самоаналізу є невід'ємним складником професіоналізму і запорукою успішної професійної діяльності педагога (І. О. Зимня, О. С. Ільїнська, Н. В. Кузьмін, А. К. Маркова, В. О. Сластьонін, А. В. Хуторський). Дослідники розглядають формування рефлексивних умінь учителів як умову підготовки до творчої самореалізації (Т. А. Авксентьєва, А. П. Лісниченко), як складник готовності до педагогічної діяльності (Пастушенко Н. Б.), як засіб керування власним професійним розвитком (І. Б. Гуменюк), як механізм професійного самовдосконалення і самоактуалізації (А. М. Веремчук), як складник дидактичної та методичної підготовки (А. П. Лозенко, Н. Мельничук).

Останнім часом поняття «рефлексія» починають застосовувати не тільки у педагогічній діяльності, але і у контексті професійної самореалізації фахівців інших галузей. Сучасні акмеологічні дослідження доводять, що розвиток рефлексивної культури тісно пов'язаний із переосмисленням професійного досвіду, а також позитивно впливає на креативність діяльності та прийняття творчих рішень, що призводить до підвищення продуктивності професійної діяльності [1].

На сьогодні представлено наукові праці, у яких досліджуються окремі питання рефлексії у контексті професійного розвитку фахівців різних сфер,

зокрема технічної (Н. Л. Сидорчук, В. Фурман), соціономічної (Л. О. Подкоритова), військової (В. Демський), управлінської (Г. Горбань), медичної (І. І. Ліщук). Ці дослідження свідчать про підвищення інтересу науковців до проблем професійної рефлексії, що відповідає найгострішим потребам сьогодення. Однак, як теоретичні, так і прикладні аспекти рефлексії у професійній підготовці фахівців різного профілю, зокрема аграрного, залишаються недостатньо розробленими.

Мета нашого дослідження – визначити особливості формування рефлексивних умінь у процесі підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю до професійного спілкування в іншомовному середовищі.

У науковій літературі не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «рефлексивні вміння». На думку О. В. Малихіна і О. І. Герасимової, рефлексивні вміння – це складноструктуроване особистісне утворення, синтез усвідомлених дій, операцій, самоставлення (як ставлення до себе), що втілюється у здатність особистості об'єктивно аналізувати свій внутрішній світ, індивідуальні властивості, діяльність, поведінку в різноманітних ситуаціях взаємодії з оточуючими, спонукає до самовизначення й активності [2]. Н.Б. Пастушенко розглядає рефлексивні вміння студентів як комплексні багатомірні психічні утворення, представлені системою знань та способів здійснення особистісної, інтелектуальної, перспективної, ситуативної та ретроспективної рефлексивної діяльності. Рефлексивні вміння включають знання, дії, операції, чуттєвий та практичний досвід у типових, творчих навчально-виробничих ситуаціях [4, с. 207].

З точки зору Т. Ф. Ушевої, рефлексивні вміння – це вміння, які дозволяють запустити процес послідовних дій від труднощів (сумнівів) до їх обговорення з самим собою та пошуку шляхів подолання цих труднощів. До рефлексивних умінь дослідниця включає вміння аналізувати та адекватно сприймати самого себе, визначати і аналізувати причини своєї поведінки, результати власних дій, усвідомлювати власні якості, прогнозувати перспективи саморозвитку, розуміти причини дій іншого суб'єкта у процесі взаємодії, аналізувати пережиті ситуації, враховувати дії інших людей у своїх поведінкових стратегіях, оцінювати власну позицію, прогнозувати розвиток подій, оцінювати правильність вибраного плану дій, брати відповідальність за те, що відбувається, організовувати діяльність та співвідносити результати з цілями [8, с. 20].

Деякі автори поділяють рефлексивні вміння в залежності від їхніх функцій на ситуативні, ретроспективні і перспективні. Уміння ситуативної рефлексії забезпечують безпосередню включеність суб'єкта у ситуацію, аналіз того, що відбувається тут і в даний момент. Уміння ретроспективної рефлексії – це аналіз та оцінювання вже виконаної діяльності та пережитих подій. Такі умін-

ня спрямовані на більш повне усвідомлення та осмислення отриманого досвіду, виявлення можливих помилок, пошук причин власних успіхів чи невдач. Уміння перспективної рефлексії розглядаються як роздуми про майбутню професійну діяльність, планування, вибір найбільш ефективних способів діяльності в майбутньому [3, с. 81].

Вважаємо, що наявність численних підходів до визначення поняття «рефлексивні вміння» доводить багатоаспектність категорії рефлексії та свідчить про її міждисциплінарний характер. погоджуємося з О. В. Малихіним і О. І. Герасимовою в тому, що розмаїття тлумачень свідчить про сучасний неklasичний стан науки, коли певні феномени не потребують узагальнювальних абсолютних визначень, а можуть дефініціюватися залежно від контексту розуміння дослідника [2].

Ми розглядаємо рефлексивні вміння у контексті підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю до професійного спілкування в іншомовному середовищі, яка спрямована на формування у здобувачів вищої освіти готовності ефективно взаємодіяти із зарубіжними партнерами у сільськогосподарській сфері під час навчання чи практики закордоном. Готовність до професійного спілкування в іншомовному середовищі є складним особистісним утворенням, що включає мотиваційний, операційний (іншомовна комунікативна компетентність) та нормативно-рефлексивний компоненти. Рівень сформованості цих взаємопов'язаних компонентів визначає результативність спілкування у професійній діяльності в умовах нерідного лінгвокультурного соціуму. З огляду на вищезазначене, рефлексивні вміння можна тлумачити як здатність до самоусвідомлення, самопізнання і аналізу власних дій, думок, ставлень, переживань у процесі професійного спілкування для успішної самореалізації себе як фахівця та подальшого самовдосконалення.

У контексті нашого дослідження формування рефлексивних умінь майбутніх фахівців аграрного профілю відбувається у процесі іншомовної підготовки. Про особливий зв'язок рефлексії і мови йдеться у працях Дж. Дьюї. На його думку, мова поєднує і організовує значення, і тому педагоги повинні заохочувати своїх учнів не лише використовувати мову з практичною метою, але й як засіб засвоєння знань та розвитку мислення [11].

Досліджуючи рефлексію майбутніх вчителів іноземної мови, А. П. Умінська наголошує, що рефлексивні вміння відіграють важливу роль у процесі вивчення іноземної мови, підвищують мотивацію студентів, їхню впевненість у собі, допомагають виявити прогалини у навчанні, сприяють пошуку шляхів їх подолання, підвищують успішність у навчальному процесі [7].

А. Синюта пропонує перенести проблему рефлексії у систему вивчення іноземної мови з акцентом на формуванні рефлексивних умінь учнів. Дослідниця розуміє рефлексію «як двоєдиний процес синергізації рефлексії

учня та рефлексії вчителя, яка спрямовується на розвиток мовної компетенції учня (дотично до розуміння необхідності залучення рефлексивної діяльності з метою поглиблення викладацької компетенції)» [6, с. 3]. Ми погоджуємося з твердженням про те, що у навчальному процесі рефлексія студента і рефлексія викладача є тісно пов'язаними. З одного боку, педагог з високим рівнем професійної рефлексії усвідомлює необхідність формування рефлексивних умінь своїх студентів, здійснює творчий підхід у відборі форм, методів і прийомів роботи на занятті, які сприятимуть розвитку здатності студентів до самоаналізу, та власним прикладом допомагає опанувати процесом самопізнання і самовдосконалення. З іншої сторони, рефлексивна діяльність студентів не тільки спонукає їх до саморозвитку, але й допомагає оптимізувати навчальний процес та підвищити якість професійної підготовки.

Однак, ми вважаємо, що рефлексія у процесі навчання іноземної мови має бути спрямована на формування не мовної (знання про мову), а мовленнєвої компетенції (здатність використовувати мову як засіб спілкування). Адже, у професійній діяльності майбутнім фахівцям потрібно, перш за все, вміти спілкуватися іноземною мовою для ефективної взаємодії із зарубіжними партнерами. З огляду на це, на нашу думку, акцент варто робити на іншомовній комунікативній мовленнєвій компетенції. До того ж, формування рефлексивних умінь позитивно впливає на підвищення мотивації та зацікавленості студентів в іншомовному спілкуванні, розвиває спрямованість на взаємодію, сприяє нормативній регуляції власної поведінки. Отже, можна стверджувати, що формування рефлексивних умінь є складником підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю до професійного спілкування в іншомовному середовищі.

Професійна іншомовна підготовка майбутніх аграріїв – це цілеспрямований спеціально організований процес, відповідно, формування рефлексивних умінь вимагає спеціальної організації з боку викладача. Результативність такого процесу визначається певними педагогічними умовами, які мають бути реалізовані у навчальному процесі.

Згідно з дослідженням М. Ю. Прокоф'євої, рефлексивне навчання передбачає вихід особистості в активну дослідницьку позицію до своєї діяльності і до себе як її суб'єкту, що відбувається в результаті виникнення усвідомлених студентом протиріч у тому, що наявний досвід не забезпечує подолання цих протиріч і потрібно його переосмислення і перетворення. Необхідними умовами виникнення цих протиріч є: 1) спеціально сконструйоване цілісне рефлексивно-розвивальне середовище з високим ступенем невизначеності і потенційної багатоваріантності; 2) організоване рефлексивне управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів; 3) цілеспрямована рефлексивна взаємодія викладача і студентів [5].

На нашу думку, основною педагогічною у мовою формування рефлексивних умінь є створення активного навчального середовища. Таке середовище має бути цікаве для здобувачів вищої освіти, орієнтоване на їхній особистісний досвід, професійно спрямоване, відповідати викликам сьогодення та реальним потребам тих, хто навчається. Студенти будуть активними учасниками навчального процесу тоді, коли він організований з опорою на їхній досвід та з урахуванням їхніх потреб, не лише тих, які вони матимуть як фахівці у майбутньому, а, в першу чергу, тих, що вони мають зараз під час навчання. Враховуючи це, іншомовна підготовка майбутніх фахівців аграрного профілю повинна включати такі професійні теми і комунікативні ситуації, які є максимально наближеними до тих, в яких студенти можуть опинитися під час навчання чи практики закордоном. Важливою ознакою навчального середовища є забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів та організація навчальної діяльності у формі співробітництва. За таких умов студенти розвиватимуть здатність усвідомлювати себе майбутніми фахівцями, вміння аналізувати свої думки, вчинки і емоції у процесі професійного іншомовного спілкування, що спонукатиме їх до постійного особистісного і професійного саморозвитку.

У наукових працях можна знайти різноманітні методи формування рефлексивних умінь у процесі професійної підготовки (методи групової психотерапії, методи вирішення завдань з проблемним змістом, методика включеного конфлікту, методи, що забезпечують структурування ситуації або проблеми, методи організації спільної діяльності у процесі вирішення навчального завдання [5]) і, зокрема у процесі навчання іноземної мови: ведення рефлексивних журналів і електронних портфоліо [10], ігрова діяльність, театралізація, симуляції, історії з власного життя, візуалізації, моделювання, емпатична діяльність, групові рефлексивні дискусії, рефлексивне слухання та читання, перифразовування, незакінчені речення [6].

Як свідчить практика, здобувачі вищої освіти аграрного профілю, які вивчають іноземну мову у процесі їхньої професійної підготовки, не мають достатнього досвіду рефлексивної діяльності. З огляду на це, важливою є поетапність і поступовість у формуванні рефлексивних умінь. Пропонуємо скористатися схемою О.Б. Тарнопольського, який виділяє три рівні автономії творчої навчальної діяльності студентів: 1) рівень нульової автономії, коли навчальний процес повністю залежить від викладача; 2) рівень групової автономії, коли студенти самостійно вирішують певні навчальні завдання у групах; 3) рівень індивідуальної чи групової автономії, що реалізується у самонавчанні [9]. Згідно з цією схемою розглядаємо три етапи у формуванні рефлексивних умінь майбутніх фахівців аграрного профілю – підготовчий, тренувальний і творчий. На підготовчому етапі виклад ознайомлює студентів з поняттям

рефлексії та обґрунтовує необхідність рефлексивної діяльності у професійній іншомовній підготовці. На цьому етапі важливо забезпечити студентів зразками та інструментами рефлексивної діяльності. Наприклад, можна розробити портфоліо, яке студент заповнює після вивчення теми чи в кінці кожного заняття. При цьому необхідно чітко і детально прописати усі вміння і навички, які має опанувати студент (наприклад, я вмію задавати загальні питання, пов'язані із сільським господарством / проходженням практики на фермі закордоном / навчанням у вищому аграрному закладі). Заповнення портфоліо відбувається під контролем викладача з акцентом на досягненнях студентів. На тренувальному етапі студенти практикують вміння рефлексії в парах чи групах після виконання певних завдань або ж як підсумок заняття. Після набуття певного досвіду можна не давати готового переліку вмінь і навичок, а запропонувати методику незакінчених речень (сьогодні я навчився ..., мені було (не)цікаво ..., у мене виникли певні труднощі у ... тощо). Одним із варіантів є не тільки оцінювання студентами пройденого навчального матеріалу (зацікавило / не зацікавило), але й залучення їх до визначення переліку питань, які б їм хотілося обговорити в рамках тематики наступного заняття. Творчий етап передбачає високий рівень сформованості рефлексивних умінь і дозволяє студентам здійснювати індивідуальний чи груповий самоаналіз без допомоги викладача. Тут можемо застосовувати такі методи, як написання рефлексивних есе, ведення щоденників самоспостереження, складання перспективних планів саморозвитку. Тривалість кожного етапу визначається викладачем відповідно до потреб та особливостей студентів.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що у сучасному світі рефлексія є обов'язковим компонентом професійної компетентності фахівців різних сфер та важливим чинником їхньої професійної самореалізації. З огляду на розширення міжнародного співробітництва та значний потенціал України в галузі сільського господарства особливого значення набуває підготовка майбутніх фахівців аграрного профілю до професійного спілкування в іншомовному середовищі. Одним із складників такої підготовки є формування рефлексивних умінь, які визначають здатність студентів усвідомлювати себе як майбутніх фахівців та аналізувати свою поведінку у процесі професійної взаємодії поза межами свого рідного лінгвокультурного соціуму. Формування рефлексивних умінь є спеціально організованим процесом, потребує створення активного навчального середовища і відбувається поетапно. Велике різноманіття методів дозволяє викладачу здійснювати диференційований підхід до процесу формування рефлексивних умінь студентів. Перспективою подальших досліджень є розроблення спецкурсу для розвитку професійної рефлексії майбутніх фахівців аграрного профілю.

Список використаних джерел:

1. Деркач А. А., Зазыкин В. Г. Акмеология. Санкт-Петербург.: Питер, 2003. 256 с.
2. Герасимова О. І. Малихін О. В. Формування рефлексивної компетентності студентів в освітньому процесі вищої школи. Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри. Київ.: Ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. С. 128–150.
3. Ліщук І. І. Проблема формування здатності до рефлексії майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2016. С. 79 – 84.
4. Пастушенко Н. Б. Розвиток рефлексивних умінь у студентів як складової готовності до педагогічної діяльності. Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2015. № 4. С. 206 – 210.
5. Прокоф'єва М. Ю. Формування рефлексивних умінь майбутніх учителів у системі підготовки до навчання молодших школярів на засадах диференційованого підходу. Наукові записки кафедри педагогіки. Випуск XXXI. Харків, 2013. С. 231 – 236.
6. Синюта А. Розвиток рефлексивних умінь учнів на уроках іноземної мови. European Exploratory Scientific Journal. 2018. Vol. 2. №3. С. 1 – 11.
7. Умінська А. П. Developing future foreign language teachers' reflective skills on the basis of cognitive searching tasks. Тривалий професійний розвиток: навички, цілі, виклики XXI століття. 2014. С. 41 – 42.
8. Ушева Т. Ф. Педагогические условия формирования рефлексивных умений студентов в учебном процессе вуза: автореф. дис. ... канд. пед. н. Новокузнецк, 2009. 23 с.
9. Тарнопольский О.Б., Кожушко С.П. Методика обучения английскому языку делового общения. Киев: Ленвит, 2004. 191 с.
10. Chau J, Cheng G. Developing Chinese students' reflective second language learning skills in higher education. The journal of Language teaching and Learning. 2012. 2(1). P. 15 – 32.
11. Dewey J. How we think. 1960. Lexington, MA: D.C. Health and Company.

Transliteration of References:

1. Derkach A. A., Zazykin V. G. Akmeologiya. St. Petersburg: Piter, 2003. 256 s.
2. Herasymova O. I., Malykhin O. V. Formuvannia refleksyvnoii kompetentnosti studentiv v osvithnomu protsesi vyshchoii shkoly. Kompetentnisno zorientovana osvita: iakisni vymiry. Kyiv: Un-t im. B. Hrinchenka, 2015. S. 128 – 150.
3. Lishchuk I. I. Problema formuvannia zdatnosti do refleksii maibutnikh medychnykh sester u protsesi fakhovoi pidhotovky. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. 2016. S. 79 – 84.

4. Pastuchenko N. B. Rozvytok refleksyvnykh umin u studentiv iak skladovoi hotovnosti do pedahohichnoii diialnosti. Naukovi zapysky NDU imeni M. Gogolia. Psykholoho-pedahohichni nauky. 2015. № 4. S. 206 – 210.
5. Prokofieva M. Yu. Formuvannia refleksyvnykh umin maibutnikh uchyteliv u systemi pidhotovky do navchannia molodshykh shkoliariv na zasadakh dyferentsiiovanoho pidkhodu. Naukovi zapysky kafedry pedahohiky. Vypusk XXXI. Kharkiv, 2013. S. 231 – 236.
6. Syniuta A. Rozvytok refleksyvnykh umin uchniv na urokakh inozemnoii movy. European Exploratory Scientific Journal. 2018. Vol. 2. №3. S. 1 – 11.
7. Uminska A. P. Developing future foreign language teachers' reflective skills on the basis of cognitive searching tasks. Truvalyi profesiynyi rozvytok: navychky, tsili, vyklyky XXI stolittia. 2014. C. 41 – 42.
8. Usheva T. F. Pedagogicheskie usloviia formirovaniia refleksivnykh umenii studentov v uchebnom protsesi vuza: avtofer. dis. ... kand. ped. n. Novokuznetsk, 2009. 23 s.
9. Tarnopolskyi O. B., Kozhushko S. P. Metodika obucheniiia angliiskomu iazyku delovogo obshcheniia. Kyiv: Lenvit, 2004. 192 s.
10. Chau J, Cheng G. Developing Chinese students' reflective second language learning skills in higher education. The journal of Language teaching and Learning. 2012. 2(1). P. 15 – 32.
11. Dewey J. How we think. 1960. Lexington, MA: D.C. Health and Company.

NIKOLAIENKO Y.U.,

PhD in Pedagogics, Associate Professor, Department of Humanities and Social Subjects, Poltava State Agrarian Academy, Poltava, Ukraine
E-mail: nikolayenko.y@ukr.net

REFLECTIVE SKILLS FORMATION AS A COMPONENT OF TRAINING OF FUTURE AGRARIAN SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL COMMUNICATION IN FOREIGN LANGUAGE ENVIRONMENT